

Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 9, sayı / issue: 2
(Güz / Autumn 2022): 183-205

Gülbâng Kelimesinin 'Temel Anlamı' ve Farsça Kaynaklardan Türkçeye Aktarımında Kullanılan Kelimeler (Hâfız Dîvânı Örneği)
The 'Basic Meaning' of the Word Gülbâng and the Words Used in Its
Transmission from Persian Sources to Turkish
(The Example of Hafez's Divan)

Mehtap Aydın Kaim

Arş.Gör., Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı
Res. Assist., Trabzon University, Faculty of Theology,
Department of Turkish İslam Literature
Trabzon/Turkey

e-mail: mehtapaydinkaim@trabzon.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6733-6543>

DOI: 10.33718/tid.1171223

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 5 Eylül / September 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13 Eylül / September 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Mehtap Aydın Kaim, "Gülbâng Kelimesinin 'Temel Anlamı' ve Farsça Kaynaklardan Türkçeye Aktarımında Kullanılan Kelimeler (Hâfız Dîvânı Örneği)", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/2 (Güz 2022): 183-205

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdersisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Teology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Gülbâng Kelimesinin ‘Temel Anlamı’ ve Farsça Kaynaklardan Türkçeye Aktarımında Kullanılan Kelimeler (Hâfız Dîvânı Örneği)*

Öz

Yüzyıllar ötesinden gelip bugün hâlâ varlığını koruyan bir kelimenin anlamının genişlemesi yahut daralması pek tabiidir. Kelimenin yaşadığı serüven dikkate alınmadan bilhassa yazılış tarihi eski metinlerde kelimeye bugünden mana vermek okuyucunun kelimeyi yanlış anlama ihtimalini yükseltir. Sözcük terimleşmiş ve terimleşme sonrasında “gerçek anlamı”yla da dil içinde varlığını sürdürmüşse sözcüğün yanlış anlaşılma ihtimali daha da artmaktadır. Bu türden bir kelime olup edebî bir türe ad olan “gülbâng” kavramının, “şekli ve muhtevası belli bir dua metni”ni ifade etmeden önceki anlamını kavramak, kavramın geçtiği metinleri de sıhhatle anlamamızı sağlayacaktır. Bu makalede gülbâng kavramının “köken bilgisi” incelenmiş ve kavramın anlamına ilişkin farklı görüşler değerlendirilmiştir. Farsçadan Türkçeye geçen kelimenin, *Hâfız Dîvânı* özelinde, Türkçede hangi kavramlarla karşılandığı ortaya koyulmuştur. Kelimenin hangi saikle bir dua türüne ad olduğu açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türk İslâm Edebiyatı, Dua, Gülbâng, Köken Bilgisi, Hâfız Dîvânı.*

The ‘Basic Meaning’ of the Word Gülbâng and the Words Used in Its Transmission from Persian Sources to Turkish (The Example of Hafez’s Divan)

Abstract

The expansion or contraction of the meaning of a word that has come from centuries ago and still exists today is quite natural. Without considering the adventure of the word, giving meaning to the word from today, especially in the old texts, increases the possibility of the reader to misunderstand the word. If the word has been termed and has continued to exist in the language with its “real meaning” after the terminology, the possibility of misunderstanding of the word increases even more. Understanding the meaning of the concept of “gulbâng”, which is a word of this kind and a name for a literary genre, before expressing a “prayer text with a certain shape and content” will enable us to understand the texts in which the concept is used. In this article, the “origin knowledge” of the concept of gulbâng has been examined. Different views on the meaning of the concept have been evaluated. It has been revealed with which concepts the word, which was transferred from Persian to Turkish, was met in Turkish, especially in the *Hafez’s Divan*. It has been explained with what motive the word is a name for a type of prayer.

Keywords: *Turkish Islamic Literature, Prayer, Gulbâng, Origin Knowledge, Hafez’s Divan.*

* Bu çalışma Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ danışmanlığında 24.10.2022 tarihinde sunduğumuz “Türk Tasavvuf Edebiyatında Gülbâng” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “Gulbâng in Turkish Sufi Literature”, supervised by Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ (Ph.D. Dissertation, Bursa Uludağ University, Bursa/Turkey, 2022)

Giriş

Bir dua türü olan “Gülbâng”i, Veled Çelebi İzbudak (ö. 1953), “*Bugün gülbâng, ehl-i tarîkatin bi’l-hassa Mevlevîlerin bir ictimâ’-i rûhânî, bir taâm hitâmında reislerinin okudukları du’âdır ki bir şekl-i hâssı vardır. Nefsü’l-emrde dervîşân-ı kalenderânın şeyhleriyle müttefik bir du’âyı, ma’nevî bir cümleyi tavr-ı mahsûsla çağrışmalarıdır (...) Mevlevî şeyhi gülbângi okuduğunda nihâyetinde (dem-i Hazret-i Mevlânâ Hû diyelim) der dervîşler hepsi birden (şeyhle beraber) Hû derler. İşte o bir ağızdan Hû ni-dâsına gülbâng derler. Ma’nâ-yı mevzû’ı budur. Bugün ma’nâsını bir parça değiştirmiş ya’nî o du’ânın kendisine o nev’ du’âların cümlesine gülbâng diyorlar.*”¹ şeklinde açıklamaktadır. Çelebi’nin tarifi, Mevlevîliğe mahsus gibi dursa da gülbângin “ne”liğiyle ilgili yaptığı açıklama tüm gülbângler için geçerlidir. Zira gülbâng, bir dua meclisinde yahut bir merasim esnasında orada bulunan “ulu” bir kimsenin dua ettikten sonraki “Hû diyelim” emrine, dinleyenlerin hep birlikte yüksek sesle “Hûû” diye cevap vermesidir.

Kelimenin terim anlamıyla ilgili literatürde aşağı yukarı bir birlik sağlanmış, Uzun’un “*çeşitli tarikat toplantılarıyla dini, askeri, mülki bazı törenlerde belli bir eda veya makamla, bazan topluca okunan dua*”² şeklindeki tarifine yakın tarifler yapılmıştır. Ancak kelimenin “temel anlamı”na dair bir birlik sağlanabilmiş değildir. Eserlerin çoğunda kelime “âvâz” kelimesiyle karşılık bulsa da bazı eserlerde kelimenin “gül sesi” anlamına geldiği kaydedilmektedir.³ Yakın dönemde yapılan gülbâng konulu çalışmalarda yazarlar, bu ikinci anlamı tekrarlamaktadır.⁴ Çalışmalarımız esnasında pek çok edebî, tarihî metinde kelimenin izi sürülmüş, lakin kelimenin bu anlama gelebileceğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Son zamanlarda yazılan tez ve makalelerin hemen hepsinde tekrar edilen bu mananın doğru olup olmadığının açıklığa kavuşturulması gerektiği fikriyle bu makale kaleme alınmıştır.

1 Veled Çelebi, *Defter-i Fevâid*, 423.

2 Uzun, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı”, 69.

3 Uzun, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı”, 113; Ezel Erverdi vd., “Gülbâng”, 391; Uludağ, “Gülbâng”, 149; Gölpınarlı, “Gülbâng”, 133.

4 Pekdemir, *Anadolu Aleviliği’nde Gülbâng ve Niyaz Anlayışı*, 54; Sari, *Alevî Geleneğe Mensup Ocak ve Gruplarda Okunan Dua, Gülbâng ve Tercümanlar*, 22; Erdem Kük, *Alevî-Bektaşî Gülbângları -Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım*, 29-30; Yazıcı, *Aleviliği Anlamanın İmkânı: Alevî Değişlerinin ve Gülbânglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi*, 134.

Gülbâng kelimesi terimleştikten sonra dilde gerçek anlamını da muhafaza etmiş, metinlerde bazen gerçek anlamıyla bazen kazandığı yeni anlamlarla bazen de terim anlamıyla yerini almıştır. Bu durumda kelimenin gerçek anlamının tebellür etmesi metinlerin doğru anlaşılması için bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Bu çalışmada, kelimenin “köken bilgisi” ortaya koyulacak ve “gerçek anlamı”nın ne olduğunun netleşmesi sağlanacaktır. Ayrıca kelimenin tahliliyle, Latin alfabesiyle yapılan çalışmalarda lafzın gülbenk, gülbeng, gülbânk ve gülbâng şeklinde dört farklı biçimde kullanılması sorununa da bir çözüm önerisi sunulacaktır.

Gülbâng kelimesinin gerçek anlamını açıklayan, kelimeyi bu türden bir tahlile tabi tutan müstakil bir çalışmaya literatürde rastlamadık. Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*'nun “Gülbâng” maddesinde, kelimenin gerçek anlamını, yan anlamlarını ve terim anlamını izah ederek bu anlamları muhtevî örnekler sunmuştur.⁵ Yine de daha detaylı bir tahlilin gerektiğine inanmaktayız.

Çalışmamızın son bölümünde Farsçadan dilimize geçen kelimenin Türkçede hangi anlamlarla karşılandığı, dilimize pek çok çevirisi yapılan *Hâfız Dîvânı* özelinde incelenecektir. Dîvândaki gülbângle ilgili kısımlar Sûdî, Sürûrî, Şem'î, Konevî'nin şerhleri⁶ ve Ferîdî'nin tercümesi⁷ üzerinden açıklanacaktır.

1. Gülbângin Kelime Anlamı

Kelime gül ve bâng kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Farsçada “Gül (جُل)” kelimesi bir ön ek olarak kullanılmaktadır. Kelimelerin önüne gelerek onlara “yüce, yukarı, tepe, şiddet, üst” anlamları katmaktadır. Külâh, külâl, külâk, gülnâk, gülgeşt, gülfehşenk gibi kelimelerde gül kelimesi “yükseklik” ve “fazlalık” ortak anlamlarıyla açıklanmaktadır. Farsçada “جُل” ile başlayan bazı kelimelerin sözlüklerde buldukları karşılıklar şu şekildedir: Külâh : “Börk⁸ ve takya ve mutlaka başa geyecek nesne.”⁹

5 Şentürk, “Gülbâng”, 5/405-6.

6 Sûdî Bosnevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*; Soleimanzadeshekarab, *Şem'î Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*; Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*; Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*.

7 Ferîdî, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız*.

8 Börk, “yüksek” bir başlık olarak bilinmektedir.

9 Ni'metullah Ahmed, “Külâh”, 422.

Külâl: “Baş ortası ve depe.”¹⁰ Külâk: “Dibi ki kış günlerinün gayetde şiddetine derler ve bâlâ-yı pîşânî yâni alnun üst yanı”.¹¹ Gülnâk: “Kal’anın burcu üzerinde olan bârû.”¹² Gülfehşenk: “Bir yüksek yerden su akarken donup kalmaya derler.”¹³

Gülgeşt kelimesi ise, gülbânge benzer şekilde, sözlüklerde (çiçek olan) gülle ilişkilendirilip “gül seyri” olarak anlamlandırılmıştır. Ancak Sûdî, *Hâfız Divanı* şerhinde kelimeyi “azîm u makbûl mesîre”lere gülgeşt denir. Zîrâ geşt seyre dirler ve gül bunun gibi terkîblerde “azîm” ma’nâsındadır, nitekim gülbâng dirler ulu âvâza”¹⁴ şeklinde açıklamaktadır. Burada Sûdî gülgeştle gülbâng kelimelerinin yapısal benzerliklerine dikkat çekmiş, Farsçada “gül” kelimesiyle ilgili bu türden bir kuralın olduğunu bildirmiştir. Diğer Hâfız şerhlerinde gülgeşt kelimesinin “temâşâgâh”, “sohbetgâh”¹⁵, “seyr”¹⁶, gülgeşt¹⁷, “temâşâ yeri”¹⁸ kelimeleriyle karşılanması, çiçek olan gülden hiç bahsedilmemesi Sûdî’nin beyanına muvafıktır.

“Gül” kelimesinin büyüklük, yükseklik, ululuk gibi anlamlarla önüne geldiği kelimeleri nitelediği, gülbâng kelimesinde de asıl manayı güçlendiren bir ön ek olarak işlev gördüğü düşünüldüğünde gülbâng kelimesinde asıl mananın “bâng”de olduğu anlaşılmaktadır. O halde kelimenin ne anlama geldiği bâng kelimesinin anlamında saklıdır.

Bâng kelimesi ses yansımali sözcüklerdendir. Zülfikâr’ın konu ile ilgili yaptığı açıklamalar kelimenin manasının kavranması hususunda bize yol göstermektedir. Zülfikâr:

“Ses yansımali sözcükler, insanların işitme duyusuyla alakalı olup canlı ve cansız nesnelere çıkan sesi taklit ederek karşılayan sözcüklerdir.”... “Ayrı ayrı dilleri konuşan insanlar, tabiattaki sesleri birbirine yakın adlandırmalarla dile getirmektedirler. Bunlar, tabi-

10 Ni’metullah Ahmed, “Külâl”, 422.

11 Ni’metullah Ahmed, “Külâk” 421.

12 Şu’uri, “Gülnâk”, 4/3208.

13 Şu’uri, “Gülfehşenk”, 1/3208.

14 Sûdî Bosnevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 1/341.

15 Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 1153.

16 Soleimanzadeshekarab, *Şem’î Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 132.

17 Ferîdî, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız*, 1/228.

18 Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız* 1289, 1/49.

attan elde edilen seslerin yalın tasvirleridir” demektedir.¹⁹

Zülfikâr, bu türden kelimelerden biri olan “bâng”in İngilizce²⁰ Farsça²¹ ve Türkçede “yüksek ses” anlamına geldiğini belirtmektedir. Türkçede bu kelimedenden türeyen kelimeleri de anlamlarıyla aktarmaktadır: “*Bang: bağırma sesi. Banga: Aksiseda, yankı. Bangıdak: yüksek sesle ağlamak. Bangır bangır: Yaygaralı ağlamak.*”²²

Bâng kelimesi ilk dönem eserlerinden itibaren Türkçe metinlerde bulunmaktadır. Dîvânü Lugâtî't-Türk'te kelime, “*Banğ: oğlan banğ sıgtadı (çocuk bağırarak ağladı. Çocuk ağlar gibi ağladı) ve “Bönğ: bönğ etti: ağır bir şey yere düşerek ses verdi”*”²³ şekillerinde karşımıza çıkmaktadır.

Dilçin, Türkçedeki “ban” kelimesi ve ondan türeyen kelime gruplarını şu şekilde izah etmektedir: “*Ban: Ezan; Ban banlatmak: Ezan okutmak; Ban barmağı: Şehadet parmağı; Ban virmek: Yüksek sesle bağırarak, seslenmek, ezan okumak; Banlamak: Yüksek sesle bağırarak. Ezan okumak. Gök gürlmek.*”²⁴ Bu izahlarda kelimenin “yüksek sese” işaret ettiği anlaşılmaktadır. Ezan yüksek sesle okunmasından mütevellit böylece adlandırılmış olmalıdır. Kelime bu anlamıyla *Dede Korkut Kitabı*'nda da yer almaktadır. Eserde kelimenin “*Minarada banlayanda fakı görklü.*” “*Sakalı uzun Tat eri*”²⁵ *banladukda.*” “*Kilisenin yıkup yirine mescid yapdum ban banlatdum.*” “*Ban banlatdılar.*”²⁶ şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Ban kelimesi “bâng” kelimesiyle aynı anlamda kullanılmaktadır.

19 Zülfikâr, *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, 19.

20 Kelime İngilizce'de: “1. A bang is a loud noise such as the noise of an explosion (patlama sesi). Bang is used in speech and writing to represent a loud noise. bam! bum! (bam, bum gibi sesleri ifade etmek için) 2. If you bang a door or if it close violently with a loud noise.. Fiil olarak da bir şeyi sert bir sesle yapmak anlamlarında kullanılmaktadır. Bkz: Önder Renkliyıldırım (ed.), “Bang”, 70-71.

21 Zülfikâr, *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, 19.

22 Zülfikâr, *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, 302. Kelimenin türevleri için bkz: a.g.e., s. 300-303.

23 Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lûgat'it-Türk*, 3/354-355.

24 Dilçin, “Ban”, 24.

25 Veled Çelebi “Tat” kelimesini açıklarken “Tât fi'l-asl halis Türkçe söylemeyen demektir” der, bu anlamla da Tat erinin bânlaması başka bir dilde bir şeyleri yüksek sesle söylemesi anlamına gelmektedir. Bu da ezâna işaret etmektedir. Bkz: Veled Çelebi, *Defter-i Fevâid*, 3.

26 Ergin, *Dede Korkut Kitabı I-II*, 75,78,85,152,237.

Kanar, bâng kelimesinin Pehlevîceden Farsçaya geçtiğini belirtmekte kelimeyi “ses, yüksek ses, feryad, ezan” kelimeleriyle karşılamaktadır.²⁷ Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinde sıklıkla kullanılan bâng kelimesi, Türkçe şerhlerde “sedâ”, “âvâz” gibi karşılıklar bulmuş, çoğunlukla da kelime aynıyla aktarılmış, başka bir kelimeyle ifade edilmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Kemâl Ahmed Dede, *Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*’da

“Bâng-ı der biş’nev çü dârî ez-dereş
İy hunuk ân-râ ki vâ-şüd manzareş”

beytinin tercümesinde bâng kelimesini değiştirmemiş ve beyti şöylece tercüme etmiştir:

*Bâng-ı der işit çü görmezsin derin
Devlet anun kim Hak açdı manzarın.*²⁸

Şem’î, *Mesnevî* şerhinde “İn şükûh-ı bang an mel’un buved / Heybet-i bang-i Hudâyî çun buved” beytini, “Hazret-i Hudâya mensûb olan bângun şükûh u heybeti nice olur ya’nî cemî’-i şeyâtînün bângı bâng-ı İlâhîye nisbet lâşeydür”²⁹ diyerek şerh etmiş, görüldüğü üzere kelimeyi değiştirmemiştir.³⁰ Benzer şekilde Ankaravî, *Mesnevî* şerhinde “bâng” kelimesini çoğunlukla değiştirmemiş, bâng kelimesinin yerine başka bir ifade kullanmak istediğinde ise, kelimeyi “sedâ”, “edâ” ve “sît” kelimeleriyle karşılamıştır.³¹

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkıldığında; “yüksek, ulu” anlamlarını muhtevi “gül” kelimesi ile “ses, yüksek ses, bağırma” anlamlarını muhtevi “bâng” kelimelerinin birleşmesiyle oluşan “gülbâng”in, “bâng” kelimesinin daha güçlü ifadesi için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bâng ve gülbâng kelimelerinin metinlerde birbirlerinin yerine kullanılıyor olmaları da bu görüşü destekler mahiyettedir. Hâfız şerhlerinde “bâng” kelimesine verilen anlamların bazı beyitlerde “gülbâng” kelimesine verilen anlamlarla aynı olduğu göze çarpmaktadır. Atila, Sürûrî’nin Hâfız şerhinin neşrinde bir beyitte “bâng-i ceres” ifadesinin, derkenârda “gülbâng-ı ce-

27 Kanar, “Bang”, 93.

28 Nizam, *Kemâl Ahmed Dede’nin Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ adlı Mesnevisi*, 366.

29 Şahin, *Şem’î Şerh-i Mesnevî (III-IV)*, 1438.

30 Şahin, *Şem’î Şerh-i Mesnevî (III-IV)*, 1439.

31 Güngör, *İsmâil Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî*, 1730-1731.

res” şeklinde kaydedildiğini belirtmektedir.³² Yani bu iki kelime şârihlerce anlamdaş olarak da kabul edilebilmektedir.

Gülbâng kelimesinde asıl mananın “yüksek ses” olduğunun bir başka delili de gülbâng yerine kullanılan ve lügatlerde eş anlamlı oldukları belirtilen “gülbâm”³³ kelimesinin ikinci ögesi “bâm”ın da “bâng” sesi ile aynı özellikte olup aynı manayı taşımasıdır. Her iki kelimede (bâng ve bâm) de yansıma söz konusudur ve şiddetli bir sese işaret vardır. Her ikisinin başındaki “gül” kelimesi sesin büyüklüğüne işaret etmektedir. Ayrıca bu iki kelimede de “â” sesinin bulunması dikkate değerdir. Zira “â” sesi bulunduğu kelimede güçlü bir etki yaratmaktadır. Bâng kelimesinin Farsça kaynaklarda a (i) sesiyle yazılmış olması ve mana olarak güçlü bir sese işaret etmesi kelimenin telaffuzuyla ilgili bir teklifi akla getirmektedir. Literatürde gülbenk, gülbeng, gülbâng, gülbânk telaffuzlarıyla dört farklı şekilde yer alan kelimenin “â” sesiyle zikredilmesi daha makul gibi gözükmektedir. Tabii edebî metinlerde müellifin ahenge uygun şekilde sesle oynaması sebebiyle kelimeye “gülbeng” demesi bahs-i diğerdir. İlk dönem eserlerinde kelimenin gülbeng şeklinde de kullanılmış olması bu hususa ihtiyatla bakmayı gerekli kılsa da kelime Türkçeye geçerken, bazı müelliflerin a sesini incelterek kullanmış olabilecekleri de ihtimal dâhilindedir. Kelimenin telaffuzundaki bir diğer husus “ötümsüzleşme”³⁴ nedeniyle kelimenin sonundaki “g” sesinin “k” sesine dönüşmesidir. Kelime aslına uygun şekilde “g” sesiyle telaffuz edildiğinde yansıttığı anlama daha yakın bir tını kazanmaktadır.

2. Gülbâng Kelimesinin Anlamlandırılması Meselesi

Kelimenin tanımlandığı metinlerin telif tarihleri geçmişe yaklaştıkça kelime, avâz, ses vb. anlamlarla açıklanmaktadır. Günümüze yakın tarihli eserlerde ise “gül sesi” ve “bülbül avâzi” tanımları ağırlık kazanmaktadır.

Lügat-i Ni'metu'llâh'ta (eser 1541'de tamamlanmıştır) kelimenin

32 Atıla, *Sürûri Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 1153.

33 Salahî gülbângin tarifinden sonra “gülbâm da bu ma'nâyâ lügatdir” demektedir. Bkz: Salahî “Gülbâng” 4/277.

34 Boz, “Doğu Kökenli Kelimelerdeki Kelime Sonu (b, c, d, g) Ünsüzlerinin Türkiye Türkçesinde Ötümsüzleşme Sorunu”, 11-22.

karşılığı “âvâze” sözcüğüyle verilmiş, ek bir açıklama yapılmamıştır.³⁵ Şu’urî, “*Ol bülend âvâzdır ki nakkâreciyân, kalenderân, şâtîrân ve emsâlleri kûs ve nakkâre çaldıklarında ve şenlik oldukta çekerler. Ona gulbâm dahî derler.*”³⁶ diyerek gülbâng kelimesini açıklamıştır. Mütercim Asım, “*Ol perde-bîrûn âheng ve gülbângdır ki mehterler nevbete başlarken ve selâtîn ü vüzerâ süvâr olurken çâvuşlar yekdehen demsâz olurlar.*” diyerek gülbâm kelimesinin anlamını vermiş, gülbâng maddesinde “bu da gülbâmı aynı manadadır” demiş ve gülbângin “bülbul âvâzı” anlamına da geldiğini de belirtmiştir.³⁷

Diğer pek çok sözlükte kelimenin “temel anlamı”na karşılık “velvele ve sedâ”³⁸ “yüksek dik ses”³⁹ “âvâze-i bülend”⁴⁰ “yüksek âvâze, çığırışma”⁴¹, “bağırışma”⁴² vb. kelimeler kullanılmıştır. Kelimenin anlamlandırılmasında “yüksek ses” vurgusu hâkimdir.

Kelimenin köküyle ilgili açıklama yapan yakın dönem kaynaklarında ise kelimenin gül (çiçek olan)⁴³ ve bâng sözcüklerinden oluştuğu iddiası vardır. “Bülbul âvâzı” anlamı da yakın dönem eserlerinde daha sık karşımıza çıkmaktadır.

Dihhuda, kelimenin yüksek âvâz, ezgi, sevinç narası, hoş âvâz, müjde anlamları yanında, “bülbul sesi” anlamına da geldiğini *Lûgatnâmesi*’nde kaydetmiştir.⁴⁴ *Türk Dili Ansiklopedisi*’nde kelimeye “*gül sesi, bülbul şakıması*”⁴⁵ anlamı verilmiştir. Kelimeyi, Kanar “*bülbul sesi*”⁴⁶ ve Uludağ

35 Ni’metu’llah Ahmed, “Gülbâng” 444.

36 Şu’urî, “Gülbâng”, 4/3210. Eser 1682’de tamamlanmıştır.

37 Mütercim Asım, “Gülbâng”, 392.

38 Redhouse, “Gülbâng”, 513. Remzî, “Gülbâng”, 2/ 222. Her iki metinde de bu mana verilmiştir.

39 Salahî, “Gülbâng”, 4/277.

40 Muallim Naci, “Gülbâng”, 945.

41 İbrahim Cûdî, “Gülbâng”, 771.

42 Hüseyin Kâzım Kadri, “Gülbâng”, 4/103.

43 Çiçek olan gülün kullanım biçimlerine örnek olarak bkz: Yılmaz, “Klasik Türk Şiirinde Bir Sebk-i Hindî Tabiri: Gül-be-Çeşm”, 383-387.

44 *Lugatname*, “کلبانجی” (Erişim: 10 Eylül 2022).

45 Erverdi vd., “Gülbâng”, 3/391.

46 Kanar, “Gol-bâng”, 521.

“gül sesi, bülbül şakıması”⁴⁷ olarak açıklamaktadırlar. Uzun, *DİA* “Gülbânk” maddesinde kelimenin anlamını “Farsçada ‘gül sesi’ mânasına gelen” şeklinde, diğer bir çalışmasında “Farsça birleşik bir kelime olup ‘gül sesi, bülbül şakıması’ anlamına gelmektedir. Çiçek adı olan ‘gül’ ile ‘ses, sedâ, haykırma’ manasına kullanılan ‘bang’ kelimelerinden meydana gelmiştir.”⁴⁸ şeklinde açıklamaktadır. Benzer şekilde Mevlevî geleneğinin temsilcilerinden Gölpınarlı (ö. 1982), kelimeyi “Gül sesi, yani bülbül şakıması anlamına Farsça bir terkidir.”⁴⁹ şeklinde, Hüseyin Top ise “Gül sesi demektir. Güle hitab eden sestir ve bülbülün çilemesidir.”⁵⁰ diyerek açıklamaktadırlar.

“Gül sesi” anlamlandırmasının yakın dönem kaynaklarında yoğunluk kazanması, bu yönelimin Veled Çelebi’nin gülbângle ilgili izahatının tesiriyle oluşup, sonrasında yaygınlık kazanmış olabileceğini akla getirmektedir. Zîrâ Çelebi, *Defter-i Fevâid*’de gülbâng başlığı altında kelimenin anlamını “Kudsiyetinden zarâfetinden dolayı (gülbâng) bağıрма çiçeği demişler. Ya’nî güzel zarîf bir nidâ ve temennî demektir. Nasıl ki (gülbûse) en cânşikâr bûse demektir”⁵¹ şeklinde izah etmektedir. Bu anlamlandırma, Veled Çelebi’nin kelimelere anlam verirken, bir edebî mahsul ortaya koyar tarzındaki üslubundan kaynaklanıyor olmalıdır.

Mevlevî Gülbângleri adlı çalışmasında Şafak, gülbângin anlamını, “hep bir ağızdan çıkarılan yüksek ses” diye açıkladıktan sonra kelimenin menşei hakkında yeterli bilgiye sahip değil demektir. Şafak: “Kelimenin tanımında öne çıkan asıl kavramlar müştereklik, yüksek ses ve ahenktir. Kanaatimizce “gül” ile bu kavramlar arasında ilgi kurmak zordur” dedikten sonra şöyle bir izahta bulunur: (Çelebi’nin tanımına işaretlerle)

“Bağıрма çiçeği de bize ikna edici gelmiyor. Dolayısıyla kelimenin oluşumunda, beraberlik ifade eden “külli” kelimesinin rolü olabileceği hatıra gelmektedir. Mecâzen bülbül sesine gülbâng denilmesi, kanaatimizce benzerlik yönünden olduğu kadar, bülbülün gülden bahsetmesi yönünden kaynaklanmaktadır.”⁵²

Şafak “gül” ile “külli” kelimesi arasında bir ilişki kurmaya çalışmış-

47 Uludağ, “Gülbâng”, 149.

48 Uzun, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı”, s. 69.

49 Gölpınarlı, “Gülbâng”, 133.

50 Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbi*, 185, 273.

51 Veled Çelebi, *Defter-i Fevâid*, 423.

52 Şafak, *Gülbângler*, 3-5.

tır. Hâlbuki gülbângin aslî mana unsuru “yüksek sedâ”dır. Kelime temel anlamında müstereklik barındırmamaktadır.

Kelimeyi “gül-bülbül” ilişkisi üzerinden açıklamanın da isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Gülbângin tanımlarında “bülbül âvâzı” ifadesi yer alsa da şiirlerdeki gülbâng-i bülbül, gülbâng-i andelib şeklindeki kullanımlar, gülbângin tek başına “bülbül sesi”ne işaret etmediğini göstermektedir. “Bülbül sesi” anlamındaki bir kelimenin tekrar bülbülle terkîp edilmesi şiir dilinin ruhuna uygun görünmemektedir. Bülbülün çoğu zaman kıskançlık nedeniyle bağırıp çağırdığı bilinmektedir, işte buradaki feryâd gülbâng-i bülbüldür. Esasında gülbângle kurulan pek çok terkîp de kelimenin bu şekilde kısıtlanamayacağını göstermektedir. Zira kelime “gülbâng-i top, gülbâng-i kûs”⁵³ gibi güçlü sesleri olan nesnelere seslerini ifade için de kullanılmıştır. Horoz sesinin dahi gülbângle ifade edildiği metinler vardır.⁵⁴ Kelimenin “bülbül sesi” de dahil, sesiyle dikkat çeken her şey için bir tamlama unsuru olarak kullanıldığı açıktır.

Buraya kadar yapılan tespitler ışığında gülbâng'e verilen anlamlar şunlardır: Âvâze, yüksek ses, velvele, seda, feryâd, çağırışma, bağırma çiçeği, gül sesi, bülbül âvâzı. Kelimenin, Farsça kaynaklardan dilimize aktarılırken bu anlamlardan hangileriyle karşılandığını tespit için *Hâfız Dîvânı* üzerine yazılan eserler tetkik edilecektir.

3. Farsçadan Türkçeye Çevirilerde Kelimeye Verilen Anlamlar (*Hâfız Dîvânı* Örneği)

Hâfız (ö. 1390)’ın beyitleri Farsça kelimelerin anlaşılması için başvurulan kaynaklardandır. Beyitlerin Türkçe tercüme ve şerhleri de kelimelerin Türkçede nasıl anlaşıldığını ortaya koyan kaynaklardandır. Buradan hareketle, gülbâng kelimesi *Hâfız Dîvânı*’nın tercüme ve şerhlerinden örneklerle incelenecektir. Örneklerin sunulacağı eserler: Sürûrî (ö.1562), Şem’î (ö.1602-3), Sûdî (ö. 1599) ve Konevî (ö. 1828-29)’nin şerhleri ve Ferîdî (ö.18. yy.)’nin tercümesidir.⁵⁵ Kelimenin anlamı ortaya koyulmaya çalışılırken şöyle bir yol izlenecektir: *Hâfız Dîvânı*’nda kelimenin geçtiği beyit verilecek, bahsi geçen Türkçe kaynaklarda kelimenin nasıl tercüme

53 Şentürk, “Gülbâng”, 1/405-411.

54 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme İndeksli Tıpkıbasım*, 5/325 a.

55 Sürûrî, 1559’da, Şem’î 1574’te, Sûdî 1594-95’te, Konevî 19. yy. başlarında eserlerini tamamlamışlardır. Ferîdî’nin eserini 18. yy.’da kaleme aldığı düşünülmektedir.

ve şerh edildiği, kaynakların yazılış tarihleri göz önünde bulundurularak sırasıyla aktarılacaktır. Burada beytin kelimeyle ilgili kısımları ön planda tutulacak, metinlerde gülbâng kelimesiyle “eş anlamlı” olduğu düşünülen kelimeler tespit edilecektir.

“Ber-âsitân-i cânân ger ser tuvân nihâden

Gül-bâng-i ser-bulendî ber-âsmân tuvân zed” (g. 224/2)

Beyitteki gülbâng kelimesi şarihler tarafından “âvâz”, “sedâ”, “ulu âvâz”, “ün”, kelimeleriyle karşılanmaktadır.

Sürûrî, mısraı “Ser-bülendlik âvâzını âsmâna urmak olur”⁵⁶ diye çevirerek gülbângi âvâz ile karşılamaktadır.

Şem’î, kelimeyi değiştirmeden metni “Asman üzre ser-bülendlik gülbângini urmak” şeklinde ifade etmiştir. Soleimanzadeshekarab, Şem’î’nin şerhinin bazı nüshalarında bu beyitteki gülbâng kelimesi yerine “sedâ” kelimesinin kullanıldığına işaret etmektedir.⁵⁷ Bu da kelimenin “sedâ” ile anlamdaş tutulduğuna işaret etmektedir.

Sûdî, gülbângin kelime anlamının “ulu âvâz” olduğunu belirttiikten sonra mısraı “Serbülendlik gülbângini yanî âlî-cenâblık sadâsını” diye çevirerek kelimeyi “sedâ” ile karşılamıştır.⁵⁸

Ferîdî ilgili mısraı “Âlî-cenâblık ünün eflâke ola urmak”⁵⁹ şeklinde tercüme ederek, gülbâng kelimesini “ün” kelimesiyle karşılamıştır.

Konevî, de “ser-bülendlik sadâsını urmak” şeklinde çevirdiği ilgili kısımda kelimeye “sedâ” anlamı vermektedir.⁶⁰

Bülbül zi-şâh-ı serv be-gülbâng-ı Pehlevî

Mî-hând dûş ders-i makâmât-ı ma’nevî (g. 517/1)

Beyitteki gülbâng kelimesi, “edâ”, “sedâ”, (Pehlevî)“ce”, “bülend âvâz”, “lügât” ve “savt”, kelimeleriyle karşılanmıştır.

Sürûrî, “Bülbül serv budağından Fürs-i kadîm (eski Farsça) ile okur

56 Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 974.

57 Soleimanzadeshekarab, *Şem’î Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 670.

58 Sûdî Bosnevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 2/1377-78.

59 Ferîdî, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız*, 1/621.

60 Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız* 1289, 1/620.

idi dün gece makâmât-ı ma’nevî dersini” şeklinde çevirdiği beytin şerhinde “gülbâng-i Pehlevî” tabirini “Fürs-i kadîm edâsı ile” şeklinde ifade etmiştir.⁶¹

Şem’î, “Bülbül serv budağından Pehlevî sadâ ile” şeklinde çevirdiği mısraın açıklama kısmında, “gülbâng-i Pehlevî”nin, (Pehlevî)ce, (Pehlevî) ye ait şeklinde anlaşılması gerektiğini söylemiştir.

Sûdî, gülbângin “bülemlend âvâz” anlamına geldiğini ifade ettikten sonra açıklamasında bülbülün “Pehlevî âvâz ile, yanî Pehlev lügatıyla” şakıdığına işaret edildiğini belirtmiştir.⁶²

Ferîdî, “Bülbül budağ-ı gülde ki Pehlev’ce’ dir idi” ya da “Servi dalında Pehlevî savtıyla andelib” şekillerinde çevirdiği mısra da kelimeye, çevirilerin ilkinde (Pehlevî)“ce” ve ikincisinde “savt” anlamı vermiştir.⁶³

Konevî, “Bülbül serv budağından Pehlevî sadâ ile” şeklinde çevirdiği mısraı şerh ederken gülbâng-i Pehlevî lafzını bir “sa’b nükte” şeklinde ifade etmiştir.⁶⁴ Konevî, Pehlevî lisanının güçlüğüne işaretle bu tabiri kullanmaktadır.

Dilet be-vasl-ı gül ey bülbül-i seher hoş bâd

Ki der-çemen heme gülbâng-ı ‘âşıkâne-i to’st (g. 21/3)

Beyitteki gülbâng kelimesi âvâz, asvât u terennümât, nâle, nağme kelimeleriyle karşılanmıştır.

Sürûrî, “Ki çemende dükeli senün ‘âşıkâne âvâzundur”⁶⁵ diyerek ke-

61 Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 1720-21.

62 Sûdî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 3/2485-86.

63 Ferîdî, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız*, 2 /1158. Yakut, asıl metinde mısraın “Servi dalında Pehlevî savtıyla ‘andelib” şeklinde olduğunu ancak kafiyeye uygunluğu sebebiyle derkenarda “Bülbül budağ-ı gülden kim Pevlevce der idi” şeklinde kaydedilen mısraı (vezne uygun olsun diye) düzelterek yukarıdaki şekilde yazmayı tercih ettiğini ifade etmektedir. Ancak mana gereği metnin aslındaki mısra daha doğru bir tercih gibi gözükmektedir. Zira bülbül gül dalında değil, serv budağında ötmektedir.

64 Konevî, *Şerh-i Divân-ı Hâfız 1286*, 2/366.”number-of-volumes”:”2”,”publisher”:”Hacı Muharrem Matbaası”,”publisher-place”:”İstanbul”,”title”:”Şerh-i Divân-ı Hafız”,”title-short”:”Şerh-i Divân-ı Hafız 1286”,”volume”:”2”,”author”:{{“family”:”Konevî”,”given”:”Mehmet Vehbî”}},issued:{{“date-parts”:[[“1286”]],“season”:”1870”}},“locator”:”366”,”label”:”page”}},“schema”:”https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json”}}

65 Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 492.

limeye âvâz anlamı vermektedir.

Şem'î, "Zîrâ cemende dükeli senün 'âşıkâne âvâzundur" diyerek Sürûrî'ye çok benzer tarzda çevirdiği mısra da kelimeye de aynı anlamı vererek "âvâz" demiştir.⁶⁶ Şerhinde ise gülbâng-i âşıkâneyi tâ'at u tesbîh şeklinde açıklamıştır.

Sûdî, "Zîrâ cemende cemî'an âşıkâne asvât u terennûmât senindir" şeklinde çevirdiği mısra da kelimeye "asvât u terennûmât" demektir. Mısraın şerhini yaparken de kelimeyi nâle, âvâz ve savt kelimeleriyle karşılamaktadır.⁶⁷

Ferîdî, "Ki nağmene kamu halkdur cemende teşne senün"⁶⁸ diye çevirdiği beyitte gülbângi nağme şeklinde karşılamaktadır.

Konevî, "Ki bağçede cümle senün 'âşıkâne âvâzundur" şeklinde mana verdiği mısra da kelimeye "âvâz" demiş, şerhinde gülbâng-i âşıkâneyi "zikru'llâh" şeklinde yorumlamıştır.⁶⁹

Dîger zi-şâh-ı serv-i sehî bülbül-i sabûr

Gülbâng zed ki çeşm-i bed ez-rûy-ı gül be-dûr (g. 292/1)

Kelime buradaki kullanımıyla, Farsça "zeden" fiiliyle birleşerek bir fiile dönüşmüştür. Bu tabir Türkçede "gülbâng urmak" şeklinde ifade edilmektedir. Beyitte şârihler kelimeye duâ (etmek) meded (dilemek), feryâd (urmak), savt-ı a'lâ ile (beyân etmek) anlamlarını vermişlerdir.

Sürûrî, "Gülbâng urdu ki yaramaz göz gül yüzünden ırağ olsun" şeklinde tercüme ettiği mısraın şerhinde gülbânge, du'â etmek ve meded ricâ etmek anlamlarını vermektedir.⁷⁰

Şem'î, mısraı "Gülbâng urdu ki yaramaz göz gülün yüzünden dûr olsun."⁷¹ şeklinde kaydetmiş ve başka açıklama yapmamıştır.

Sûdî, mısraı "Gülbâng urdu ki yaramaz göz gülün rûyından ırağ olsun" şeklinde çevirmiş, şerhinde gülbâng urmanın âşığın "duâ etmesi" an-

66 Soleimanzadeshekarab, *Şem'î Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*, 165.

67 Sûdî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*, 1/ 404.

68 Ferîdî, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfiz*, 1/250.

69 Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz* 1289, 1/80.

70 Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*, 1105.

71 Soleimanzadeshekarab, *Şem'î Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*, 832.

lamına geldiğini belirtmiştir.⁷²

Ferîdî, “Feryâd urur ki gül yüzi bed gözden ola dûr.”⁷³ şeklinde tercüme ettiği mısra da, gülbânge feryâd urmak anlamı vermektedir.

Konevî, kelimeyi tercüme ederken “âvâz” şeklinde kaydetmekte, şerh ederken de “savt-ı a'lâ ile beyân etmek” kelimeleriyle karşılamaktadır.⁷⁴

Mugannî kucâyî be-gülbâng-ı rûd
Be-yâd âver ân hüsrevânî sürûd (mes. 3/1)

Kelime bu beytin şerhlerinde, âvâz, büleñd âvâz, ses ve pekçe savt şeklinde çevrilmiştir.

Sürûrî, “Mugannî kandesin kıl âvâzı ile / Hâtıra getür ol pâdşâhâne ırı” diyerek tercüme ettiği beytin açıklamasında rûd kelimesinin “kıl” ve “ır” demek olduğunu ve gülbâng-i rûdun bu ırın (sazın) sesi olduğunu beyan etmektedir.⁷⁵

Şem‘î, “Ey mugannî kandasın kıl âvâzı ile”⁷⁶ şeklinde çevirdiği mısra da kelimeye “âvâz” anlamı vermektedir.

Sûdî, mısraın açıklamasında “rûd kıl ve bir sâz ismidir.” demektedir. Beyti “Rûdun büleñd âvâzıyla hâtırımıza getür pâdişâhlara lâyık sürûdi ya'nî ırı”⁷⁷ şeklinde ifade etmektedir.

Ferîdî, mısraı “Be hânende nerden ses-i çayla gel” şeklinde tercüme etmiştir. Gülbâng kelimesine “ses” anlamı vermiş, açıklamasında buradaki gülbâng lafzı için şu notu düşmüştür: “Bâng: savt; gülbâng: pekçe savt”. Rûd kelimesini ise “Zinde-rûd” didikleri çaydur”⁷⁸ diye açıklayarak mısraa diğere şârihlerden başka bir anlam yüklemiştir.⁷⁹

72 Sûdî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 2/1656.

73 Ferîdî, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız*, 2/765.

74 Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız* 1286, 2/19-20.

75 Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 2003.

76 Soleimanzadeshekarab, *Şem‘î Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 1575.

77 Sûdî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 3 /2909.

78 Ferîdî, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız*, 2/ 1374.

79 Konevî bu beyti şerh etmemiştir. Konevî, şerhinde Hâfız’ın gazellerini şerh etmiş diğere formlardan yalnız bir kasideyi şerh etmiştir. Bkz: Osman Sacid Arı, *Mehmed Vehbi Konevî'nin Hâfız Divanı Şerhi'nde Tasavvufi Unsurlar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi

*Tâ şud ân meh müşterî durhâ-yı Hâfız-râ be-cân
Mî-resed her dem be-gûş-ı Zühre gülbâng-ı rubâb (g. 18/8)*

Kelime bu beyitte âvâz, sedâ, ulu âvâz, bâng-i bülend ve bülend âvâz kelimeleriyle karşılanmıştır.

Sürûrî, “İrişür her dem Zühre kulağına rübâb âvâzı”⁸⁰ diyerek kelimeye “âvâz” anlamı vermiştir.

Şem’î “Her-dem Hâfızın rübâbı sadâsı Zührenün kulağına irişür”⁸¹ diyerek kelimenin “sedâ” anlamına geldiğini belirtmiştir.

Sûdî, “Her nefes Zühre’nin gûşına rübâbın ulu âvâzı irişür oldı.” şeklinde açıkladığı mısraı şerh ederken gülbângi bâng-i bülend ve bülend âvâz kelimeleriyle karşılamıştır.⁸²

Ferîdî, “Zührenün her dem kulagina irer sît-i rebâb”⁸³ diyerek kelimeyi “sît” kelimesiyle karşılamaktadır.

Konevî “Şimdi irişür her nefes Zührenin kulagina rebâb âvâzı”⁸⁴ diyerek gülbângi “âvâz” kelimesiyle karşılamaktadır.

*Hired der-Zinderûd endâz u mey nûş
Be-gül-bâng-ı civânân-ı Irâkî*

Kelime beyitte sedâ, makbûl ü bülend âvâz ve ses kelimeleriyle karşılanmıştır.

Sürûrî, mısraı “İrâka mensûb yigitler gülbângi ile”⁸⁵ şeklinde çevirerek kelimeyi aynıyla karşılamıştır.

Şem’î, mısraı “İsfahânlı cevânların sadâsı ile”⁸⁶ şeklinde tercüme etmiş, kelimeye “sedâ” anlamı vermiştir.

Sûdî, mısraı “İrâk’a mensûb civânların makbûl ü bülend âvâzlarıy-

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2016), 130.

80 Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, s. 485.

81 Soleimanzadeshekarab, *Şem’î Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 159.

82 Sûdî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 1/389.

83 Ferîdî, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız*, 1/245.

84 Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız 1289*, 1/74-75.

85 Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 1774-75.

86 Soleimanzadeshekarab, *Şem’î Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 1363.

la”⁸⁷ şeklinde çevirmiş ve kelimeye “makbûl ü bülend âvâz” anlamı vermiştir.

Ferîdî, “Be uydur ses cevânân-ı ‘Irâka”⁸⁸ diyerek kelimeyi “ses” kelimesiyle karşılamıştır.

Konevî, “İsfehanlu cevânların sadâsiyle”⁸⁹ dediği mısradaki kelimeyi “sedâ” ile karşılamıştır.

*Sehergehem çi hoş âmed ki bülbülî gülbâng
Be-gonçe mî-zed u mî-goft der-suhan-rânî (k. 2/25)*

Kelime, âvâz, sedâ kelimeleriyle karşılanmıştır.

Sürûrî, “Seher vaktinde bana hoş geldi ki bir bülbül âvâza / Urdu goncaya ve didi söz sürmekde bu beyt merhûndur”⁹⁰ şeklinde Türkçeye aktardığı beyitte kelimeyi “âvâz” ile karşılamaktadır.

Şem’î, “Gonçeye gülbâng urdu ve sevk-ı kelâm itmekde eytdi”⁹¹ şeklinde çevirdiği mısradaki kelimeyi aynıyla zikretmiştir.

Sûdî, “Gonçaya gülbâng ururdu ve sevk-i kelâmı dirdi”⁹² şeklinde çevirdiği mısradaki kelimeyi başka bir kelimeyle ifade etmeye gerek duymamıştır.

Ferîdî, mısraı “Gelüp seher demi bülbül ne hoş sadâlar ile”⁹³ şeklinde tercüme edip kelimeyi “sedâ” ile karşılamıştır.⁹⁴

*Tâ bâ ki yâbem âgehî ez-sâye-i serv-i sehî
Gülbâng-ı ‘ışk ez-her taraf ber-hoş-hırâmî mî-zenem (g. 410/3)*

Kelime âvâz ve savt kelimeleriyle karşılanmıştır.

Sürûrî mısraı “İşk âvâzını her taraftan bir hoş salıncıya ururam”⁹⁵

87 Sûdî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 3/ 2564.

88 Ferîdî, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız*, 2/1192.

89 Konevî, *Şerh-i Divân-ı Hâfız 1286*, 2/396.

90 Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 2024.

91 Soleimanzadeshekarab, *Şem’î Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 1604.

92 Sûdî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 3/ 2949.

93 Ferîdî, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız*, 2/1401.

94 Konevî’de beyit şerh edilmemiştir. Beytin bulunduğu şiir kasidedir.

95 Atila, *Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, s. 1461-62.

şeklinde tercüme etmiştir. Kelime âvâz ile karşılanmıştır.

Şem'î "Her taraftan bir hoş-hıram üzre 'aşk gülbângını ururam."⁹⁶ demiş, kelimeyi aynıyla zikretmiştir.

Sûdî, "İşk gülbângını her cânibden bir güzel salınışlı mahbûba ururam."⁹⁷ diyerek kelimeyi değiştirmemiştir.

Ferîdî, "Her yanadan bir hoş hırâma savt-ı 'ışk ben urıram"⁹⁸ şeklinde tercüme ettiği mısra da kelimeyi "savt" ile karşılamıştır.

Konevî de "Her taraftan bir hoş-hırâm üzre 'aşk gülbângını ururam" demiş, kelimeyi aynıyla almış açıklama kısmında gülbâng kelimesinin "âvâz" anlamında olduğunu belirtmiştir.⁹⁹

Nâ-guşûde gül nikâb âheng-i rihlet sâz kerd

Nâle kon bülbül ki feryâd-ı dil-efgârân hoş'est (g. 52/3)

Şem'î ve Konevî şerhlerinde beytin ikinci mısraı "Nâle kon bulbul ki gül-bâng-ı dil-figârân hoş'est" şeklinde kaydedilmiştir. Bu durum gülbâng ve feryâd kelimelerinin anlamdaş yahut yakın anlamlı olduklarına işaret etmektedir. Zira her iki şârih de metindeki kelimeyi "gülbâng" şeklinde okusalar da kelimeyi "sızlanma" ve "inleme" anlamlarını muhtevi "feryâd", "figan" "dâd" kelimeleriyle açıklamaktadırlar.

Sürûrî, mısraı "Nâle eyle ey bülbül ki gönli efkârlarun feryâdı hoşdur"¹⁰⁰ şeklinde tercüme etmiştir.

Şem'î, "Nâle eyle ey bülbül zîra gönlü mecrûhlarun feryâdı hoşdur."¹⁰¹ diyerek mısraa Sürûrî'ye çok yakın bir anlam vermektedir.

Sûdî, mısraı "Pes, ey bülbül, nâle eyle ki gönli mecrûh 'âşıkların feryâd u figânı hoşdur"¹⁰² diyerek çevirmiştir.

Ferîdî, mısraı "İt figân bülbül ki dil-mecrûhlarun dâdı da hoş"¹⁰³

96 Soleimanzadeshekarab, *Şem'î Şerh-i Divân-ı Hâfiz*, 1088.

97 Sûdî, *Şerh-i Divân-ı Hâfiz*, 3/2084.

98 Ferîdî, *Tercüme-i Divân-ı Hâfiz*, 2/967.

99 Konevî, *Şerh-i Divân-ı Hâfiz* 1286, 2/199.

100 Atila, *Sürûrî Şerh-i Divân-ı Hâfiz*, 582-83.

101 Soleimanzadeshekarab, *Şem'î Şerh-i Divân-ı Hâfiz*, 243.

102 Sûdî, *Şerh-i Divân-ı Hâfiz*, 1/552.

103 Ferîdî, *Tercüme-i Divân-ı Hâfiz*, 1/308.

şeklinde çevirmiştir.

Konevî ifadeyi “gönli mecrûhların feryâdı hoşdur” şeklinde çevirmiş¹⁰⁴ ve gülbângi feryâd kelimesiyle karşılamıştır.

Sonuç

Yapılan tahliller ve incelenen örneklerle, gülbâng kelimesinin gül ve bâng kelimesinden oluştuğu; kelimedeki “gül” lafzının “bâng” lafzını nitelediği ve ona “ulu, makbûl, bülend, pekçe, yüksek, vb.” anlamlar kattığı ortaya koyulmuştur.

Yukarıda şerhleri sunulan beyitlerde farklı dönemlerde yaşamış beş şârih on beyitte, “gülbâng” kelimesine, “âvâz”, “ulu âvâz”, “makbûl u bülend âvâz”, “bâng-ı bülend”, “bülend nağme”, “ün”, “ses”, “sedâ”, “sît”, “savt”, “pekçe savt”, “savt-ı alâ”, “asvât”, “nâle”, “âh u nâle”, “feryâd”, “terrennümât”, “edâ”, “dua” anlamlarını vermişlerdir. Bahsi geçen yorumlarda “gül sesi” anlamına gelebilecek bir kelime kullanılmamıştır. Bu türden bir imaya dahi denk gelinmemiştir.

Kelimenin köken araştırmasına ek olarak *Hâfız Dîvânı* örneğinde vardığımız sonuçlar kelimeye “gül sesi” anlamının verilemeyeceği yönündedir. Kelimenin “bülbul sesi” ifadesiyle karşılanmasının da isabetli olmadığı kanaatindeyiz. İncelediğimiz edebî metinlerde gülbângle yapılan “... sesi” şeklinde açıklanabilecek pek çok terkip bulunduğunu gördük: “Gülbâng-i Allah”, “gülbâng-ı yâ Hayy”, “gülbang-i tekbîr”, “gülbang-i Hû”, “gülbâng-i tevhîd”, “gülbang-i hezâr”, “gülbâng-i bülbul”, “gülbâng-i murg”, “gülbang-i nây”, “gülbang-i kûs”, “gülbâng-i nefîr”, “gülbâng-i kudûm”, “gülbâng-i âh”, “gülbang-ı Ya’kûb”, “gül-bâng-i top”, “gülbâng-i tüfek”, “gülbâng-i nakûs”, vd. Hâfız’ın şiirlerinde ve Türkçe şiirlerde “gülbâng-i bülbul” terkinin sıkça kullanılmasının gülbângin bülbul sesine mahsus olmasıyla ilgili olmadığı, “gazel” türünün anlam dünyasında bülbulün başrollerden biri olmasıyla ilgili olduğu kanaatindeyiz. Gül (pekçe, azim anlamında olan) kelimesinin diğer gülle (çiçek olan) yazılışının aynı olması, şairler için kaçırılmaz bir fırsat olarak, bu kullanımı artıran unsurlardandır.

Gülbâng kelimesinin “tekidli bir yüksek sese” işaret ettiği anlaşıldıktan sonra, bu kelimenin “bir niyaz tarzına” ad olmasının sebebi de

104 Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız* 1289, 1/161.

Mehtap Aydın Kaim

netlik kazanmaktadır. Bazen birkaç cümle olan bazen birkaç sayfa sürebilen gülbâng metinlerinde değişmez unsur, dua sonunda “ulu kişinin” “Hû diyelim” davetiyle tüm hazirûnun eşlik ettiği ve soluk yettiğince uzattığı “Hû”dur. O gür sedâya gülbâng denilmiş, sonrasında bu Hû’dan önce yapılan dua da kastedilerek tüm metne gülbâng denilmiştir.

Kaynakça

Arı, Osman Sacid. *Mehmed Vehbi Konevi'nin Hafız Divanı Şerhi'nde Tasavvufi Unsurlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Atila, Mustafa. *Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız (İnceleme-metin-sözlük)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Boz, Erdoğan. “Doğu Kökenli Kelimelerdeki Kelime Sonu (b, c, d, g) Ünsüzlerinin Türkiye Türkçesinde Ötümsüzleşme Sorunu”. *Türkbilig* 2 (01 Ocak 2001), 11-22.

Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

Erdem Kük, Didem Gülçin. *Alevi-Bektaşî Gülbankları -Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I-II İndeks- Gramer- Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Basım, 2021.

Erverdi, Ezel vd. (ed.). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*. 3 Cilt. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.

Evliya Çelebi. *Seyâhatnâme İndeksli Tıpkıbasım*. haz. Seyit Ali Kahraman. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Ferîdî. *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız Manzum Hâfız Dîvânı Tercümesi*. haz. Emrullah Yakut. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Gölpınarlı, Abdülbâki. *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2015.

Güngör, Özlem. *İsmâil Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (VI. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Hasan Şu'uri. *Lisanu'l-Acem Ferheng-i Şu'ûrî*. ed. Derya Örs. haz. Ozan Yılmaz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

İbrahim Cûdî. *Lûgat-ı Cûdî*. Trabzon: Kitabhane-i Hamdi, 1916.

Kadri, Hüseyin Kâzım. *Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lûgatleri*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1943.

Kanar, Mehmet. *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Birim Yayınları, 1998.

Kaşgarlı Mahmud. *Divanü Lûgat-it-Türk*. çev. Besim Atalay. 3 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.

Konevî, Mehmet Vehbî. *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*. 2 Cilt. İstanbul: Hacı Muharrem Matbaası, 1286.

Konevî, Mehmet Vehbî. *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*. 2 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1289.

Lugatnâme. Erişim 10 Eylül 2022. <https://dekhoda.ut.ac.ir/fa/dictionary>

Mehmed Salahî. *Kâmûs-ı Osmanî*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1322.

Muallim Naci. *Lûgat-ı Nâcî*. nşr. Kirkor Faik. İstanbul, 1316.

Mütercim Asım. *Tibyân-ı Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kâtı'*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1302.

Ni'metullah Ahmed. *Lûgat-i Ni'metullah*. haz. Adnan İnce. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Pekdemir, Esra. *Anadolu Aleviliği'nde Gülbank ve Niyaz Anlayışı*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Redhouse, James William. *İlaveli Müntehabat-ı Lügât-i Osmaniyye*, 1886.

Remzî, Hüseyin. *Lûgat-i Remzî: İnceleme - Tıpkıbasım*. haz. Ali Birinci. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.

Renkliyıldırım, Önder (ed.). *Metro Collins Cobuld Essential Dictionary İngilizce-İngilizce Türkçe Sözlük*. İstanbul: Metro, 1994.

Sari, Rıza. *Alevî Geleneğe Mensup Ocak ve Gruplarda Okunan Dua, Gülbank ve Tercümanlar*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Sinan Nizam, Betül. *Kemâl Ahmed Dede'nin Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ Adlı Mesnevisi (Menâkıbü'l-Ârifin Silsilesinin Manzum Halkası)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

Soleimanzadeshekarab, Naser. *Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Sûdî Bosnevî. *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız: Sûdî'nin Hâfız Dîvânı Şerhi*. haz. İbrahim Kaya. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.

Şafak, Yakup. *Gülbângler*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 3. Basım, 2015.

Şahin, Oğuzhan. *Şem'î Şem'ullah, Şerh-i Mesnevî (III-IV. Ciltler) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Şentürk, Ahmet Atillâ. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2021.

Top, Hüseyin. *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.

Uzun, Mustafa İsmet. “Gülbâng”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/232-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Uzun, Mustafa İsmet. “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı”. *İLAM Araştırma Dergisi* 1/1 (1996), 69-84.

Veled Çelebi. *Defter-i Fevâid*. Konya: SÜSAM, Uzluk Arşivi, 86.

Yazıcı, Mehmet. *Aleviliği Anlamanın İmkânı: Alevi Değişlerinin ve Gülbânglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Yılmaz, Ozan. “Klasik Türk Şiirinde Bir Sebki Hindî Tabiri: Gül-be-Çeşm”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 23 (2019), 381-389.

Zülfikâr, Hamza. *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler: İnceleme, Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.